

**Del cercle literari del Príncep de Viana i unes poesies satíriques
 del «Cançoner de Saragossa»***

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE
 Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Secció F. Eiximenis)

1. El «Cicle contra Bernat Fajadell»

Al «Cançoner de la Universitat de Saragossa» (Saragossa, Universitat, ms. 210, *olim* 184), representat per la sigla *P* al repertori de Massó i Torrents,¹ hi ha copiades cinc poesies satíriques que es coneixen amb el nom de «Cicle contra Bernat Fajadell». En la història lírica en català del segle XV aquests poemes tenen l'interès de presentar de manera conjunta diferents poetes dels quals se sap poc o gairebé res, però que gràcies al testimoni de *P* comparteixen el mateix marc i un objectiu idèntic: atacar un religiós de vida llicenciosa. Els poemes són els següents:²

ff. 106v-107r (abans 116v-117r), *Perot Johan*, «Dicatis qui us ha ginyat» (RAO 86, 1).

f. 107v (abans 117v), *Ffrancesch Farrera*, «Aveu leixat ut re mi fa sol lla» (RAO 61a, 1).

ff. 107v-108r (abans 117v-118r), *Don Diego*, «In illo tiempo pasado» (ID 3065).

* Aquest treball s'ha beneficiat d'una beca predoctoral de la Generalitat de Catalunya inscrita en el projecte PB97-0653 del MCYT. Haig d'agrair les aportacions de Lola Badia, Jaume Turró, Xavier Renedo i Rafael Ramos, que han millorat aquest article considerablement.

¹ Jaume Massó i Torrents, «Bibliografia dels antics poetes catalans», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, V (1913-1914), pp. 3-276. El cançoner va ser publicat per Mariano Baselga, *El cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza*, Saragossa, 1896.

² Per a la identificació dels poemes catalans i castellans uso, respectivament, els repertoris de Jordi Parramon i Blasco, *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Barcelona, 1992, i de Brian Dutton, *Catálogo-índice de la poesía cancioneril del siglo XV*, Madison, 1982.

ff. 108r-v (abans 118r-v), *Pere Torrella*, «Videbunt la gran locura» (ID 3066).

f. 108v (abans 118v), *Obre ffeta per lo capellà Fagadell benefficiat en la Çeu de Barcelona*, «... sé si s'és mon servelb» (RAO 0, 92).

Tots aquests poemes van ser copiats pel mateix copista que va executar la resta del cançoner, però mentre els quatre primers, a una columna, pertanyen a la mateixa represa, el darrer va ser afegit posteriorment a tres columnes aprofitant la meitat inferior del foli. Malauradament, en afegir aquest poema l'amanuense va aprofitar massa els marges i la cisalla va escapar-ne algunes estrofes en el moment de la seva enquadernació, al segle XIX.

Aquests cinc poemes, encara que mai no han estat objecte de cap estudi monogràfic, han suscitat un bon nombre d'interpretacions contraposades, que en alguns casos han partit d'una lectura massa ràpida o desatenta dels textos. Nosaltres no donarem res per suposat i en aquest article ens limitarem a examinar el que s'ha dit i, després, a fer-ne una lectura literal.

2. Estat de la qüestió

Que sapiguem, el primer que va fixar-se en aquests cinc poemes va ser Víctor Balaguer en un apèndix a la seva *Historia de Cataluña* on descriu el cançoner *P* i examina l'estat de la lírica a Catalunya el segle XV. Balaguer va interpretar que el cicle anava adreçat contra un tal Bernat que havia penjat els hàbits, i que «Sagadell» era el nom de l'últim dels autors que l'atacaven.³ Pocs anys després, Amador de los Ríos interpretava el cicle com un atac contra Perot Joan, a qui anomena «Johan Perot», el qual devia abandonar «la vida religiosa por la del siglo».⁴ Als mateixos anys, Milá i Fontanals llegia els mateixos versos, i amb molta més prudència i menys presses afirmava que «Sagadell» potser era la mateixa persona que el Bernat a qui van dedicats els altres poemes.⁵

³ Víctor Balaguer, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol. III, Barcelona, 1862, p. 717.

⁴ José Amador de los Ríos, *Historia crítica de la literatura española*, vol. VI, Madrid, 1865, pp. 476-477 i nota.

⁵ Manuel Milá y Fontanals, «Resenya històrica y crítica dels antichs poetas catalans», *Obras completas*, vol. III: *Estudios sobre historia, lengua y literatura de Cataluña*, Barcelona, 1890, pp. 202-203.

Amb l'edició del cançoner *P* preparada per Mariano Baselga la interpretació del nostre cicle va canviar completament. L'erudit aragonès, en arribar al poema de Perot Joan, va escriure una extensa nota on advertia que «Un clérigo que cuelga los hábitos por seguir desatentada pasión de profanos amores es asunto de las cinco obritas cuyo literario justiprecio dejo al lector», i que la rúbrica de la darrera peça «descubre no al autor de la obra sino al mal clérigo, víctima de la misma y de las anteriores», el qual era «amante de *Na Bruguera la panadera*». D'aquesta manera, Baselga deduïa que el Bernat i el Fajadell atacats en aquests cinc poemes eren la mateixa persona.⁶ Així ho va interpretar Jordi Rubió molts anys després. En referir-se a aquest cicle, parla del «tema del beneficiat a la catedral de Barcelona Bernat Fajadell», i no s'està d'afegir que «El cicle és pintoresc i té una certa unitat d'estil».⁷ També Martí de Riquer hi va estar d'acord, i va dedicar un apartat de la seva *Història de la literatura catalana* al «Cicle contra Bernat Fajadell».⁸ Anys després, el mateix Riquer va tornar sobre l'últim dels poemes estudiats i altre cop va posar-lo en relació amb la resta del cicle, tot i que ara suggeria que els quatre primers poemes pertanyien a una època una mica posterior que el cinquè, és a dir, a uns anys en què Bernat Fajadell ja havia renegat dels ordes.⁹ Finalment, tots aquests poemes han estat editats novament per Jaume Auferil en apèndix a la seva edició de Francesc Ferrer. En l'estudi que hi dedica, l'editor argumenta que el cicle «fou escrit per ridiculitzar Bernat Fajadell, diaca beneficiat de la seu de Barcelona, segons diu la rúbrica de la composició anònima, i que penjà els hàbits per causa amorosa, segons sembla»; afegeix que «devia ésser essencialment músic» i es mostra d'acord amb Riquer quan identifica *Na Bruguera*, que apareix a l'últim poema, amb una mitjancera amorosa esmentada per Jaume Safont en una resposta en vers a Lleonard de Sos. És possible que, en aquest cas, continua Auferil, l' enamorada de Bernat Fajadell fos de Daroca, per tal com s'hi esmenten els corporals amb evident doble

⁶ Baselga, ob. cit., p. 69, nota.

⁷ Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, vol. I, Barcelona, 1984, p. 313.

⁸ Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana. Part antiga*, vol. III, Esplugues de Llobregat, 1964, pp. 90-94.

⁹ Martín de Riquer, «Las "Coplas de la panadera" en Cataluña», *Philologica Hispaniensa in honorem Manuel Alvar*, vol. III, *Literatura*, Madrid, 1986, pp. 435-450, esp. 439.

sentit.¹⁰ Cap d'aquests investigadors no ha documentat mai Bernat Fajadell.

3. Una nova lectura dels poemes

Al capdavant això era impossible, perquè Bernat Fajadell no va existir mai. De la lectura estrictament literal dels cinc poemes, i de les breus remarques codicològiques que hem fet al principi, se'n dedueix que el cicle ha estat mal llegit i que la distribució real de les peces és molt diferent de com s'havia interpretat. L'aspecte extern dels textos n'és la primera prova. Per començar, cal que parem atenció al fet que l'amanuense va copiar els poemes escrits per Perot Joan, Francesc Ferrera, don Diego i Pere Torroella dins del pla previst del cançoner, reservant l'espai per a les caplletres i a una sola columna. En canvi, l'últim poema va ser afegit posteriorment pel mateix copista, i ho va fer fora de pla, aprofitant el marge d'un foli, a tres columnes i sense preveure'n la caplletra. En segon lloc, fixem-nos en que els quatre primers poemes són *única* que només s'han conservat a *P*, mentre que el cinquè també es troba a *N* (Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, ms. 1, f. 84v). En tercer lloc, els quatre primers poemes se'ns presenten amb el nom dels seus autors, mentre que l'últim és anònim, tant a *P* com a *N*. En quart lloc, observem que en els quatre primers s'hi intercalen nombroses cites en llatí amb finalitats paròdiques que són absents del cinquè. Finalment, les quatre primeres peces coincideixen en la seva mètrica encara que estiguin en llengües diferents: són cobles de nou versos octosil·làbics amb rima *ababbcccb*, mentre que la cinquena està calcada sobre l'estructura de les *Coplas de la panadera*, amb refrany (deixo per més endavant el poema de Ferrera). Totes aquestes raons serien suficients per dubtar de la integritat del cicle, però és que, a més, cal que llegim els seus continguts per comprovar que els casos que se'ns expliquen no només són diferents, sinó incompatibles entre ells.

De la lectura literal dels quatre primers poemes, se'n dedueix el següent: 1. el destinatari de les sàtires es diu Bernat (Joan, v. 12; Ferrera, vv. 5 i 13; Torroella, v. 23); 2. Bernat ha penjat els hàbits religiosos (Joan, vv. 1-4; Ferrera, vv. 9-11); 3. el seu ofici devia ser el de músic (Joan, v. 44; Ferrera, vv. 1 i 16) i potser encara ho és, tot i que l'objecte de les seves composicions sigui un altre (Torroella, vv. 25-27); 4. era un clergue (Joan, v. 24; Diego, vv. 1-2; Torroella, v. 20), diaca

¹⁰ Francesc Ferrer, *Obra completa*, ed. Jaume Auferil, Barcelona, 1989, pp. 311-319.

(Ferrera, v. 12) i probablement beneficiat (Diego, vv. 3 i 6); 5. actualment, al contrari d'abans, vesteix «robas curtas e grans puntas» (Joan, v. 19), i per aquest motiu hom li aconsella que «cloeu los pits e alargau las faldas» (Ferrera, v. 6); 6. actualment participa a corts, festes i justes (Joan, vv. 21-22), fa de genet entre els cavallers (Diego, vv. 5-6) i se'l caracteritza amb les blasfèmies típiques dels militars (Ferrera, v. 2); 7. a més, ara per ara es dedica al galanteig amorós, i aquest és el motiu pel qual va penjar els hàbits (Joan, vv. 41-42; Diego, v. 14; Torroella, vv. 10-18 i 23-24). Crec que aquestes són les úniques dades objectives que podem extreure dels quatre primers poemes, i m'agradaria subratllar que les hem inferit partint estrictament d'una lectura literal. Continuant per aquest camí segur, observem que al poema afegit a *P* i que també es troba a *N* el cas del personatge vilipendiat és totalment diferent: el protagonista, en efecte, és «prevera», capellà, beneficiat a la seu de Barcelona (v. 3 i rúbrica de *P*) i no ha penjat els hàbits, entre altres motius perquè encara vesteix les falces llargues, que no s'adiuen amb el seu comportament (vv. 22-24); en efecte, el seu nom és «Fajadell» (v. 4 i rúbrica de *P*), el clergat explica els seus «mals actes» (vv. 28-29), de petit devia estar empresonat (vv. 37-40), va rebre una pallissa i va trencar-se un braç, potser a conseqüència d'aquesta (vv. 55-60); és mentider i difamador (v. 50-51) i es defensa amb un ganivet (vv. 48-49); si hom no el desgradua la justícia eclesiàstica no podrà condemnar-lo: quan això succeeixi li espera la justícia civil («la cort seglar», vv. 68-71).

Ens trobem, doncs, davant de dos casos molt diferents: d'una banda el cas de Bernat, un diaca potser beneficiat que ha penjat els hàbits per raons amoroses, que devia ser músic, i que ara fa vida entre els cavallers a la cort, entre festes i justes; de l'altra, el cas de Fajadell, un prevere beneficiat a la seu de Barcelona que, sense haver abandonat el seu càrrec religiós, rep pallisses, té un braç trencat, duu un ganivet per defensar-se i comet uns enigmàtics «mals actes» que el clergat coneix i censura; alhora s'aprofita de la seva immunitat eclesiàstica per evitar la «cort seglar». Aquestes són les dades segures que podem extreure després d'una lectura totalment superficial, literal, del poema contra Fajadell. Ara bé, quins eren els «mals actes» que el clergat explicava d'ell? Crec que el text mateix ens en pot donar la clau.

Recordem el que se'ns diu als vv. 7-15: l'autor del text es sorprèn o bé que «Na Bruguera» el vulgui tant o bé de la paciència que aquesta dona té amb ell (segons les lliçons de *N* i *P*), i afegeix que ha estat la

Fortuna qui ha permès Fajadell «aver tal companyia», de la qual se n'hauria de sentir orgullós, encara que el prevere asseguri que «la vol dexar». Recordem que «Na Bruguera» també apareixia en una resposta de Jaume Safont a Lleonard de Sos, on se'ns diu que, a propòsit d'afers amorosos, aquesta senyora, relacionada amb Pedralbes, «hi sap més qu'hom ne fembra que'l món sia». Tal com sospitava Martí de Riquer, Na Bruguera devia ser una alcavota molt coneguda a l'època.¹¹ Fajadell, per tant, devia tenir companyia amb aquesta mitjancera amorosa a qui assegura que vol deixar. Potser podem concretar més si llegim els vv. 30-31 i 34-35, on se'ns diu que Fajadell «no fa sinó contractes / de pura tacanyeria», on «tacanyeria» significa 'maldat', i, immediatament, que «per fer més que no poguera» Fajadell «se fa engüents». Per tant, literalment el text ens diu que el prevere manté relacions amb Na Bruguera, segurament una alcavota, i que per tal de dur a terme els seus malvats «contractes» s'ajuda d'«engüents». Des del meu punt de vista, aquests «contractes» no podien ser altra cosa que alcavoteries, per a les quals Fajadell faria servir filtres d'amor o fetilleries en col·laboració amb Na Bruguera. Aquesta interpretació explica també l'ambient dels baixos fons que es respira a la composició.

Arribats a aquest punt, comencem a entendre els cinc poemes satírics copiats al «Cançoner de Saragossa». Els quatre primers, escrits per autors de nom conegut i vinculats a la cort (Pere Torroella i Perot Joan, almenys), presenten una nota culta que és absent del cinquè poema: hi ha un acord tàcit en la mètrica que usen els seus autors i combinen nombroses cites en llatí. Aquestes característiques s'addiuen bé amb el cas que s'hi critica, el d'un clergue que, després de deixar els hàbits, es dedica als afers amorosos, a les justes i a la cavalleria, és a dir, a les diversions de la cort. En canvi, el cinquè poema, destinat a criticar el prevere Fajadell, que des del seu càrrec participa en negocis tèrbols i fa de mitjancer amorós en els ambients de la gent baixa, s'adapta a un metre aleshores molt popular a Catalunya, el de les *Coplas de la panadera*, és d'autor desconegut i està escrit amb un llenguatge molt més agressiu i col·loquial que l'usat pel limitat cenacle cortesà de Torroella i Perot Joan. Els dos testimonis que el transmeten (*P* i *N*), a més, presenten importants variants entre ells, tret propi de les poesies que van de boca en boca i es modifiquen segons el gust de qui les canta o qui les copia.

¹¹ Riquer, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. III, pp. 17 i 93.

3.1. El prevere Fajadell

El cinquè poema (*No·m sé si s'és mon servell*) està adreçat, com acabem de veure, a un prevere corrupte que utilitza la bruixeria per al tèrbol negoci de la mitjanceria amorosa, i que col·labora amb Na Bruguera, probablement una coneguda alcavota. No ha d'estranyar que sigui així, perquè a mitjan segle XV aquest devia ser un problema tan greu que més d'una vegada els monarques van prendre mesures per punir els religiosos que duïen la vida de Fajadell. El problema no era tant evitar el delicte en ell mateix com castigar els culpables, perquè aquests acostumaven a 'alegar corona' per tal d'evitar la jurisdicció reial, tal com veiem als vv. 68-71 en el cas Fajadell. Precisament a l'Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha un document preciós datat a Fraga el 30 de setembre de 1460 on Joan II s'adreça a totes les autoritats de la corona per comunicar-los que el Papa, «a supplicació nostra», ha atorgat una «bul·la apostòlica» per tal de «comprimir la audàcia e excessos dels clergues de nostres regnes e terres». Al document s'hi estableix que tant els «clergues conjugats officis de carnicers o taverners» com «altres clergues no conjugats vulgarment appellats alcavots, qui de fembres públiques exercints venal turpitud, quest ['guany, benefici'] nephari e detestable reeben», com aquells que es dediquen a sostenir o participar als jochs de «taules» o «daus», «si tres vegades amonestats [...] no se abstendran, [...] decontinent ipso facto lo privilegi clerical en les causes criminals en les persones lurs perden, e aquell a ells no púsca en res aprofitar, quant a declinar o squivar lo juhí seglar no pusquen per la cort ecclesiàstica ésser deffesos». Finalment, disposa que aquells clergues, «puis no sien beneficiats, qui hàbit e tonsura clerical no porten, si tres vegades amonestats, lo dit hàbit, ço és vestidures largues fins dejús lo genoll e tonsura patent en lo cap, [...] portar no volran, [...] pusquen per lo judge seglar ésser presos». El seu perfil, doncs, és exactament el mateix que el de Fajadell.¹²

Fins aquí ens hem limitat a fer una lectura superficial del poema cinquè, aturant-nos a l'escorça, la *littera* del text. Crec que aquestes són

¹² Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), canc., reg. 3410, ff. 33-34 (prenc les cites de la còpia tramesa al lloctinent de Mallorca). De casos semblants al s. XV en parlen, per exemple, Joaquim Miret i Sans, *Sempre han tingut béch les oques*, Barcelona, 1905, p. 28, i Agustín Rubio Vela, ed., *Epistolari de la València Medieval (II)*, València / Barcelona, 1998, doc. 135.

les úniques dades segures que podem extreure'n, i que qualsevol altra explicació no passaria de ser una hipòtesi. Ara bé: al marge que els vicis criticats al poema siguin exactament aquests, potser si coneguéssim la identitat del prevere Fajadell, capellà beneficiat a la seu de Barcelona, podríem esbrinar amb quina intenció van fer-se aquestes acusacions. Doncs bé, el nostre home es deia Joan Fajadell, o millor dit Rajadell, i en efecte era prevere, capellà, beneficiat a la seu de Barcelona i, tal com s'indica al poema (v. 20), bord. L'he documentat entre 1458 i 1485 adscrit a la capella reial com a persona de la màxima confiança dels monarques. Entre 1458 i 1459 hom va concedir-li una canongia, i l'any 1461 Joan Fajadell, beneficiat a la seu de Barcelona, va ser nomenat capellà reial per Joan II, el qual va concedir-li una protecció el juliol del mateix any.¹³ En esclatar la guerra civil catalana, el juliol de 1462, la Diputació del General va declarar «mossèn Joan Fajadell, prevere e bort», enemic del Principat, i aquest va acompanyar la reina Joana Enríquez i l'infant Ferran a Girona, on va restar al seu costat durant el dramàtic setge de la Força Vella. No ens ha d'estranyar, doncs, que l'any 1464 el rei el recompensi amb importants donacions, entre elles una pabordia a Mallorca; però també és natural que el rei intrús Pere de Portugal, aquell mateix any, li confisqui una capellania a Santa Maria del Mar de Barcelona considerant que «partes et opinionem regis Joannem, hostis notorii, sequitur et publice secutus est per ipsem Joannem Fajadell».¹⁴ Durant la guerra les provisions de Joan II a favor seu continuen: el 1466 hom va concedir-li un benefici a l'església de Vallbona i l'usdefruit de la canongia i l'ardiaconat d'Urgell; l'any següent la reina s'adreçava al cardenal de Lleida perquè un familiar d'aquest dit Stanya disputava al capellà reial Fajadell una canongia que

¹³ La concessió de la canongia pot veure's a l'ACA, canc., reg. 3362, f. 61v; el nomenament com a capellà reial és reportat per Jaime Vicens Vives, *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, Saragossa, 1962, p. 637; la protecció és a l'ACA, canc., reg. 3498, f. 34.

¹⁴ La declaració de la Diputació pot veure's a Jaume Safont, *Dietari o Llibre de jornades (1411-1484)*, ed. Josep Maria Sans i Travé, Barcelona, 1992, p. 168; per a la seva presència a la Força Vella vegi's només Núria Coll Julià, *Doña Juana Enríquez. Lugarteniente real en Cataluña (1461-1468)*, Madrid, 1953, vol. II, p. 33; les donacions de 1464 es troben a l'ACA, canc., reg. 3444, f. 111, i reg. 3426, f. 47v; la confiscació pot veure's al mateix arxiu, fons Intr., reg. 29, f. 42v (aquest document no apareix a José-Ernesto Martínez Ferrando, *Catálogo de la documentación regia de Pedro de Portugal (1464-1466)*, Madrid, 1953-1954, 2 vols.).

pertanyia a Joan des de feia vuit anys, i la reina no podia consentir-ho de cap manera, ja que aquest era «a nós [...] persona molt accepta»; finalment, el 1468 Joan II va atorgar-li alguns béns provinents dels rebels de Mallorca.¹⁵ Després de la guerra el rei va continuar afavorint-lo: el setembre de 1474 i l'octubre de l'any següent sentenciava al seu favor la causa que tenia oberta amb el mercader Miquel Prats. El novembre de 1474 eren retornats pel monarca a Joan Fajadell, «presbiterum capellanum nostrum», els béns que tenia a Barcelona i que hom li havia confiscat mentre era a la Força Vella al costat de la reina. El desembre «mossèn Joan Fajadell, prevere en la seu de Barchinona beneficiat», va assistir a les Corts de Barcelona. A partir de 1478, i fins almenys el 1485, va exercir de procurador del monestir de Pedralbes.¹⁶

Com veiem, Joan Fajadell no era un religiós qualsevol: era familiar ('íntim') dels monarques, formava part de la capella reial des del maig de 1461 i era una persona de la màxima confiança de Joan II i la reina Joana Enríquez. Tenim tot el dret a llegir el poema cinquè segons la *littera*, és a dir, com si els seus enemics només volguessin acusar-lo d'alcauot i nigromàntic, perquè ja hem vist que aquest fet era denunciat entre l'estament religiós pel mateix monarca. Tot i això, i encara que ens endinsem en el terreny de les hipòtesis, crec que també és possible fer una lectura política del poema.¹⁷ El cinquè no és un poema anticlerical, o almenys no ho és en aparença, perquè en cap moment la crítica cap a

¹⁵ Les provisions es troben, respectivament, a l'ACA, canc., reg. 3378, f. 67; reg. 3447, f. 132; reg. 3380, f. 16; N. Coll Julià, ob. cit., II, 217 (la citació prové directament de l'ACA, canc., reg. 3504, f. 141), i ACA, canc., reg. 3448, f. 174.

¹⁶ La causa amb Miquel Prats es troba a l'ACA, canc., reg. 3465, f. 160v i reg. 3348, f. 119; l'assistència a les Corts pot veure's a *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, vol. XXVI, Madrid, 1922, p. 477; la provisió de novembre de 1474 és a l'ACA, canc., reg. 3466, f. 4v; les seves actuacions com a procurador de Pedralbes estan enregistrades a l'Arxiu Històric de la Corona d'Aragó (AHCB), Consell de Cent, sèrie XI, vol. 95, ff. 50 i 70-72; vol. 96, ff. 50, 55 i 145; vol. 97, ff. 54v, 72v i 75v; vol. 98, ff. 71 i 73; vol. 99, ff. 60, 76v i 90; vol. 100, ff. 63v, 74 i 75v; vol. 101, ff. 59 i 74; vol. 102, ff. 51 i 70, i vol. 103, f. 61v. És important no confondre Joan Fajadell o Rajadell, bord, amb el «bastard Rajadell» que va protagonitzar un assassinat a finals de 1454 o principis de 1455 entre Vilafranca i Martorell, el nom del qual era Nicolau (ACA, canc., reg. 3322, ff. 79v i 120).

¹⁷ M'agradaria deixar ben clar que la lectura política no és més que una hipòtesi, i que en qualsevol cas no invalidaria la lectura que n'hem fet abans. És important recalcar-ho perquè, en el cas que la meua conjectura fos errònia, les pàgines anteriors mantindrien la seva validesa.

Fajadell no s'estén a la resta del seu estament, i perquè l'autor deixa ben clar que són precisament els altres clergues els qui denuncien els delictes del prevere («Tot areu la claresia / m'ha contat los seus mals actes», vv. 28-29). És, doncs, un atac personal. Però també acabem de veure que Joan Fajadell era persona de la màxima confiança dels monarques, i que era membre de la seva capella reial. En aquells anys de conflictes, a qui podia interessar difamar un col·laborador de Joan II sinó als cercles vianistes i antijoanistes? Martí de Riquer no acabava d'entendre per què les *Coplas de la panadera*, que ridiculitzaven els catalans arran de la desfeta d'Olmedo, van gaudir d'un èxit tan gran a Catalunya i van ser adaptades al català com a mínim en tres ocasions a mitjan segle XV.¹⁸ Crec que el problema es resol si l'enfoquem d'una altra manera. Des d'un punt de vista estrictament històric, les *Coplas* van sorgir per ridiculitzar els infants d'Aragó que van ser derrotats a la batalla d'Olmedo el 1445, on l'infant Enric va morir entre les tropes dirigides per Joan de Navarra. En realitat va ser aquest últim, l'infant Joan, el gran derrotat, i si algú s'havia de sentir aludit per les *Coplas* no eren els catalans, sinó Joan de Navarra. Quinze anys després, el 1460 i 1461, Joan de Navarra, ara Joan II d'Aragó, tenia uns nous enemics que s'aixecarien contra ell l'estiu de 1462: els vianistes i antijoanistes que militaven a les files de la Diputació del General. No m'estranyaria que aquests cercles haguessin usat la música de les *Coplas de la panadera* a Catalunya per ridiculitzar Joan d'Aragó i els seus afectes, i que adaptar-les per atacar un familiar seu fos una manera de fer propaganda antijoanista. Per altra banda el poema ha de ser d'aquests anys, perquè el cançoner *P* fou compilat entre 1460 i 1465 i les seves addicions s'aturen cap a 1470,¹⁹ i entre 1462 i 1472, durant la guerra civil, Joan Fajadell no va ser mai a Barcelona, controlada pels rebels, requisit que em sembla imprescindible per què es compongués el poema.²⁰

¹⁸ Riquer, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. III, p. 93: «Les cobles de la Panadera, tot i que en llur primitiva versió castellana no eren gens afalagadores per als catalans per tal com satiritzaven els infants d'Aragó, tingueren una certa difusió a Catalunya».

¹⁹ Baselga, ob. cit., p. 8; Jaume Turró, *Els poetes del Cançoner de Saragossa*, Barcelona, (ENC), en premsa.

²⁰ Potser podem concretar la seva data si acceptem el següent raonament. A la rúbrica de *P* se'ns informa que Fajadell era capellà i beneficiat de la seu, dades que no apareixen enlloc del poema però que sabem que són certes, i que indiquen, per tant, que el rubricador coneixia de primera mà el cas del prevere. Veiem, a més, que l'apellatiu que hom usa és el de «capellà Fajadell», destacant aquest càrrec per

3.2. El cicle contra Bernat

Ja hem vist que Perot Joan, Pere Torroella, un desconegut don Diego i Francesc Ferrera van dedicar un cicle de poemes satírics per atacar un altre religiós que es deia Bernat, i que el seu únic error va ser abandonar els sants ordes per fer-se cavaller, estar-se a la cort i dedicar-se a afers amorosos. També hem vist que tots aquests poemes tenen en comú el fet d'incorporar nombroses cites en llatí amb evident efecte paròdic, i que els de Perot Joan, Pere Torroella i don Diego, a més, comparteixen el mateix esquema mètric; la peça de Ferrera, en canvi, està escrita en cobles de vuit versos decasíl·labs que tenen una estructura de rimes irregular. Hi ha un altre poema en català, a part d'aquests quatre, que comparteix les mateixes característiques: la composició està adreçada a un tal «Bernat» a qui es retreu que hagi renegat dels ordes sants per fer-se cavaller; com el poema de Ferrera, està escrita en cobles de vuit versos decasíl·labs i també s'hi combinen nombroses cites en llatí amb intenció paròdica, una d'elles coincident amb una altra usada per Ferrera. Es tracta del poema de Joan Roís de Corella «A Bernat del Bosch», conservat únicament al manuscrit de la Maiansiana.²¹ Martí de Riquer va identificar aquest Bernat del Bosc amb un cavaller de sant Jaume que va ser executat a València el 1466 per sodomia, però crec que la identificació no és correcta. En primer lloc, al poema de Roís de Corella l'únic que es retreu a Bernat és que hagi penjat els hàbits per

damunt dels de prevere i canonge. Tinc la sospita que el rubricador fa referència al seu càrrec a la capella reial, que devia ser ben conegut de tothom, en la qual va ingressar el maig de 1461, any en què ja era beneficiat de la seu, i com que hem vist que va ser contemporani seu, potser hauriem de datar el poema aquest any o poc després. A aquest propòsit també és curiós que Jaume Safont al seu *Dietari* s'allunyi dels formulismes habituals quan parla de Fajadell i el titllí de «bort» amb evident rancúnia, justament l'acusació que hom li fa al poema: sigui certa o no, el cas és que aquesta acusació era usada pels antijoanistes l'estiu de 1462, i això referma la nostra hipòtesi que el poema devia ser fruit dels conflictes prebèl·lics de 1460-1462. Darrerament, revisant el *Dietari* de Safont, m'he topat amb una notícia que ve a confirmar la meua hipòtesi: el 14 de febrer de 1463 Joan de Beaumont va expulsar del Principat diverses persones «qui contínuament feyen e parlaven mal contra la terra e eren en favor del rey en Johan», entre elles «Na Serriana, Na Bruguera e Na Carreres, monges de Pedralbes», la segona de les quals cal identificar-la amb l'amiga del joanista Fajadell, expulsat un any abans pels mateixos motius (vegeu l'ed. Sans i Travé, ob. cit., pp. 179-80).

²¹ València, Biblioteca Universitària, ms. R-2804, f. 139.

fer-se cavaller i que sigui massa aficionat a la beguda.²² En segon lloc, posats a identificar-lo amb algú, l'única dada concreta que ens forneix el poema es troba al primer vers, on Corella afirma que Bernat és doctor «*in utroque jure*» quan somia: aquells anys existia un Bernat del Bosc doctor *in utriusque iure*, familiar de Callixt III i canonge de Lleida, però no podia ser el cavaller de sant Jaume perquè va néixer a finals del segle XIV i encara vivia el 1470, any en què era protonotari apostòlic. Aquesta última dada ens permet assegurar que tampoc no el podem identificar amb el Bernat atacat per Pere Torroella i companyia, perquè el cicle, copiat a *P*, ha de ser anterior a 1465, data *ante quem* de la seva compilació original, i per tant aquell any el nostre clergue ja havia penjat els hàbits.²³ Podem complicar encara més la qüestió afegint que l'any 1463 un Bernat Bosch va ser capturat per les tropes joanistes prop de Mallorca, i que un altre Bernat del Bosc, escuder, es trobava a Navarra els anys 1450 i 1451 al servei de l'infant Joan.²⁴ Vist el panorama, em sembla molt arriscat voler identificar el Bernat del Bosc a qui Corella només acusa d'apòstata amb el cavaller de sant Jaume cremat per sodomia. Fins que no tinguem cap candidat ferm, el cavaller apòstata podia haver estat algun dels que acabo d'esmentar o cap d'ells.

Si ens limitem a allò que ens diuen els textos, doncs, i defugim identificacions poc segures o interpretacions hipotètiques, coincidirem en que el poema de Roís de Corella i el cicle contra Bernat parlen d'un cas idèntic i usen exactament els mateixos recursos, i res no s'oposa, doncs, a acceptar que el poema contra Bernat del Bosc forma part del

²² Tomás Martínez, «Variacions sobre el tema "Corella i els contemporanis valencians"», *Caplletra*, 24 (primavera 1998), pp. 45-66, ja va assenyalar que moltes de les cites llatines havien de fer referència «a algun personatge, real o inventat, que tenia una vida amorosa prou desordenada» (p. 53), i més endavant adverteix que «sense la informació que tenim sobre el final de la seua vida [*la del Bernat del Bosc sodomita*] molt probablement ni ens ho hauriem plantejat [*que el Bernat del Bosc atacat per Corella fos homosexual*]» (p. 56). Enlloc del poema, doncs, se'ns diu que Bernat fos atacat per les seves inclinacions sexuals.

²³ En qualsevol cas, si havia nascut a finals del segle XIV el Bernat del Bosc de Lleida era un octogenari l'any 1470, i a aquesta edat seria impensable que apostatés per fer-se cavaller.

²⁴ Vegeu Baudrillart, De Meyer i Van Cauwenbergh, dirs., *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, vol. ix, París, 1937, s.v. «Bosch, Bernardo del» i «Bosco, Bernardo del»; Martín de Riquer, ed., *Obras de Pero Martínez*, Barcelona, 1946, p. 9; José Ramón Castro Álava y Florencio Idoate Iragui, *Archivo General de Navarra. Catálogo de la sección de Comptos. Documentos*, Pamplona, vol. XLVI, docs. 1166, 1226 i 1350, i vol. XLVII, doc. 70.

cicle de Perot Joan, Pere Torroella, don Diego i Francesc Ferrera. No puc estar-me de pensar que si un amanuense hagués copiat els cinc poemes conjuntament, ningú no gosaria discutir que el de Corella va ser escrit en les mateixes circumstàncies que els altres quatre.²⁵

4. Una cort de 1458-1462

Com veurem tot seguit, no és cap disbarat afirmar que Pere Torroella, Perot Joan i Joan Roís de Corella van coincidir a la cort en algun moment de la seva vida i que va ser llavors que van compondre el cicle contra Bernat del Bosc. Per tal de fixar-ne els anys cal que siguem el més prudents possible. Corella va néixer l'any 1435, i en el benentès que hagués pogut escriure aquest atac als divuit anys el cicle no podria ser anterior a 1453. D'altra banda, el cançoner *P*, on es copien els altres quatre poemes del cicle, ha de ser anterior a 1465, i per tant hem de concloure que els cinc poemes van ser escrits, com a màxim, entre 1453 i 1465. De la joventut de Roís de Corella no sabem res, ni tampoc res de segur de la vida de Perot Joan. En canvi, sabem que Pere Torroella va estar-se a Nàpols al servei de l'infant Joan d'Aragó, fill bastard de Joan de Navarra, de 1452 a 1458, i que entre aquest any i 1461 fou majordom de Carles de Viana a Barcelona. Des de 1462 i tot l'any següent va lluitar a les files de la Diputació, i el 1464 va passar-se al bàndol de Joan

²⁵ No té res de sorprenent que uns poemes pertanyents al mateix cicle es desmembrin en manuscrits diferents. Vegeu, sense sortir de l'àmbit català, el certamen «en lahors de la Creu», és a dir, pel tema de la creuada després de la caiguda de Constantinoble el 1453, convocat per Antoni Çaplana, en el qual participaren Francí Joan Puculull, Joan Berenguer de Masdovelles, Joan Fogassot i Pere Martínez: el poema del primer s'ha conservat a la Biblioteca Nacional de París, ms. esp. 226; els altres dos són a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, ms. 1; mentre que l'últim és a la Biblioteca de Catalunya, ms. 1030. Ningú no discuteix que pertanyin a un sol cicle. (Riquer, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. III, p. 486, però, creu que el poema de Masdovelles és anterior a la butlla de creuada de 1453, per tal com el poeta demana al Papa que «feu tantost fer la crida / del gran perdó, e no spareu pus temps», vv. 87-88; observi's, per contra, que als vv. 9-11 Masdovelles es felicita del «Bon començ» del Papa «com perdona peccats / a quels qu'iran contra los fols malvats», i que al v. 68 ja dóna per començada la «croada»; crec, amb tota la prudència, que als vv. 87-88 Masdovelles sollicita al Papa que faci la «crida», és a dir, que executi la butlla que ja havia estat promulgada, perquè, com és ben sabut, fins al 1456 no va salpar la primera expedició per combatre els infidels).

II.²⁶ No sabem si Roís de Corella era a Nàpols abans de la mort del Magnànim, i és poc probable que lluités a la guerra civil catalana. En canvi, sí que sabem que mantenia una estreta relació amb el príncep de Viana, almenys, entre els anys 1460 i 1461. Crec que aquest és el marc on cal situar el nostre cicle.

4.1. Joan Roís de Corella i la cort de Carles de Viana

Són nombrosos els documents literaris que demostren la vinculació de Roís de Corella a la cort mediterrània de Carles de Viana. Com és sabut, el príncep havia estat duc de Gandia i, per tant, senyor natural de l'escriptor. Conservem un intercanvi epistolar prou important entre tots dos que, com va assenyalar Jordi Carbonell, palesa un «contacte íntim entre el príncep i el poeta».²⁷ Tot i que l'infant d'Aragó nomena Corella «el más suficiente ante nuestra presencia», no entrarem a discutir si ambdós van coincidir en un mateix lloc, perquè és possible que aquesta afirmació no s'hagi d'interpretar al peu de la lletra. Allò que ens interessa i que és la única cosa que sembla segura, és que l'epistolari cal datar-lo entre el juny de 1458 i el setembre de 1461, i amb moltes probabilitats entre el 24 de juny de 1461 i la darrera data, d'acord amb el raonament impecable de Martí de Riquer.²⁸ Roís de Corella, doncs, va mantenir un estret contacte amb la cort del príncep entre 1458 i 1461, i molt probablement durant aquest darrer any. Hem conservat, a més, un intercanvi poètic entre Corella i don Carles que també cal datar entre 1458 i 1461. De moment, però, no podem saber amb seguretat si el cavaller valencià va visitar la cort del príncep o si la relació literària va tenir lloc en absència.

Recentment, Jaume Turró ha aportat nous arguments que refermen no només les seves vinculacions a aquesta cort, sinó que també posen de relleu l'èxit de què les obres de Corella van gaudir en aquests cercles. Efectivament, als últims anys s'ha posat de manifest que l'estil de Corella va servir de pauta d'escriptura a Joanot Martorell al poc d'iniciar el *Tirant*, escrit segurament entre 1460 i 1464. Les darreres troballes documentals, que han permès situar Martorell al servei del

²⁶ Per a tots aquests aspectes de la seva biografia vegeu el meu Treball de Recerca llegit enguany a la Universitat de Girona.

²⁷ Jordi Carbonell, «Sobre la correspondència literària entre Roís de Corella i el Príncep de Viana», *Estudis Romànics*, V (1955-1956), pp. 127-39, esp. 128.

²⁸ Riquer, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. III, pp. 297-302.

príncep entre 1458 i 1461, i després al de la Diputació del General durant la guerra civil catalana, confirmen que la prosa de Corella era un model estilístic d'èxit a la cort de Carles de Viana. D'altra banda, sabem que la *Tragedia de Caldesa*, escrita el segon semestre de 1458, va tenir diverses seqüeles que donen fe del seu èxit un cop va sortir de mans del seu autor. Una d'elles, la «Canción de Caldesa» recentment descoberta, fou afegida en un manuscrit italià que va venir al nostre país amb la cort del Príncep de Viana. Finalment, un dels primers testimonis a transmetre les obres de Corella, l'anomenat «Cançoner del Marquès de Barberà» (*S^d*), fou compilat a Catalunya entre 1462 i 1475 per una persona vinculada a l'infant Carles. Si els intercanvis literaris eren testimoni de la vinculació personal de l'escriptor a aquesta cort, el *Tirant*, la «Canción de Caldesa» i el cançoner *S^d* ens menen a l'èxit que hi va tenir la seva obra.²⁹

Sabem, per tant, que Roís de Corella va estar fortament vinculat amb la cort de Carles de Viana entre 1458 i 1461, i que tot indica que Corella, «el más suficiente ante nuestra presencia», va gaudir-hi d'un cert èxit. D'altra banda, hem vist que Pere Torroella, un del participants en el cicle contra Bernat del Bosc (recordem-ho, de 1453-1465), va estar al servei del príncep exactament aquells anys. Per tant, la conclusió gairebé obligada és situar en aquest ambient l'atac contra el clergue apòstata. Si ho acceptem (tot ens hi porta i res no s'hi oposa), caldrà acceptar també que Roís de Corella era present a la cort del príncep, tal com exigeix el cicle satíric. Aquesta conclusió no ens ha d'estranyar gens, i no només perquè no sabem gairebé res sobre la joventut de Corella, sinó perquè la seva presència a la Catalunya vianista abans de la guerra civil, al costat del príncep, Pere Torroella, Joanot Martorell i Bernat Hug de Rocabertí, entre d'altres, ens explica moltes coses, i no tan sols la seva estreta vinculació al de Viana o els manlleus del *Tirant*: explica amb la major simplicitat, per exemple, els estímuls d'on va sorgir el *Triünfo de les dones*, tan lligada a la polèmica misògina entorn de Torroella.

²⁹ Per a l'èxit de Corella a la cort del príncep, vegeu Jaume Turró, «Una cort a Barcelona per a la literatura del s. xv», *Revista de Catalunya*, 163 (juny de 2001). Sobre els aspectes més concrets remeto a Jaume Turró, «El mite de Caldesa: Corella al *Jardinet d'orats*», *Atalaya*, 7 (1996), pp. 103-16, i Sadurní Martí, «El Cançoner del Marquès de Barberà (*S^d* / *BMI*). Descripció codicològica», *Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, 18 (1998), pp. 463-502.

4.3. Perot Joan

M'agradaria cloure aquestes pàgines oferint una proposta d'identificació d'un dels poetes que intervingueren al cicle contra Bernat del Bosc. De Perot Joan només sabem amb seguretat que estava a Itàlia a mitjan segle XV, on va dedicar un elogi a Lucrezia d'Alagno, amistançada del monarca a Nàpols entre 1448 i 1458, i on va ser empresonat per motius que no estan gens clars. D'altra banda, acabem de veure que Perot Joan va participar en un cicle satíric al costat de Pere Torroella i Joan Roís de Corella, i hem constatat que el cicle cal situar-lo en el context de la cort de Carles de Viana a Catalunya. Per tant, segons aquestes dades, Perot Joan, després d'estar-se a Nàpols, va acompanyar el príncep fins a Barcelona. Martí de Riquer va proposar que «potser caldria identificar [*el poeta Perot Joan*] amb un Pere Joan atestat a la cort de Nàpols l'any 1456».³⁰ L'any 1453 hi havia un «Perot Joan», valencià, que va protagonitzar una incursió per Múrcia i la frontera de Granada. D'altra banda, al «libro de los gageros» del casal de Carles de Viana de 1459 apareix Pere Joan al seu servei a Mallorca els mesos de juny i juliol, i l'abril de 1467 «Pere Joan», valencià, va ser nomenat secretari del príncep hereu Ferran a la península. Si el «Perot Joan» valencià que corria per Múrcia el 1453 fos el mateix que el Pere Joan valencià que estava al servei de l'infant Ferran el 1467, no m'estranyaria gens que també fos el Pere Joan al servei d'Alfons IV el 1456 i que va acompanyar el príncep de Viana el 1459.³¹ D'una banda, aquesta era la trajectòria habitual de molts servidors que van marxar al servei del monarca i que després de la seva mort van acompanyar Carles de Viana fins el seu decés, els noms dels quals tomem a trobar anys després a la península entre els servidors dels infants o dels propis monarques. Aquest va ser el cas, ja ho hem vist, de Pere Torroella. D'altra banda, no ens ha d'estranyar que una persona que apareix als documents com a «Pere» signi els seus escrits com a «Perot», perquè normalment el diminutiu acostumava a desaparèixer dels documents, però no necessàriament de la vida diària, a mesura que l'individu atenyia la seva maduresa: el millor exemple, sens dubte, és el de Joanot Martorell, que al final de la seva vida signava i era conegut amb el diminutiu però que

³⁰ Riquer, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. III, p. 65.

³¹ Vegeu Riquer, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. III, pp. 65-67; Roser Salicrú, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó*, Barcelona, 1998, p. 447; ACA, *vària de canc.*, reg. 27, ff. 23 i 27v, i Vicens Vives, ob. cit., p. 521.

els mateixos anys apareix sovint als documents simplement com a «Joan».³²

Per desgràcia, aquesta identificació és només hipotètica i encara ens manquen les dades per confirmar-la o desmentir-la. En qualsevol cas, em sembla versemblant, perquè dóna fe d'una primera etapa a Nàpols al servei del Magnànim i d'una segona, de retorn a la península, costat per costat de Roís de Corella i Torroella a l'efimera cort de Carles de Viana.

En el pitjor dels casos, doncs, les nostres observacions hauran servit per desmuntar el fals «Cicle contra Bernat Fajadell» i distingir amb claredat entre un poema de caire groller escrit contra Joan Fajadell i un cicle de caire cortesà on Joan Roís de Corella, Perot Joan, Pere Torroella, don Diego i Francesc Ferrera ataquen Bernat del Bosc per haver penjat els hàbits. També hauran servit, i crec que amb prou claredat, per situar Corella i Perot Joan a la cort de Carles de Viana entre 1458 i 1461, més a prop de la segona data que de la primera. En el millor dels casos el poema contra Fajadell tindria una finalitat política i hauria sorgit dels mateixos cercles vianistes i antijoanistes de la Catalunya prebèlica, i hauriem identificat per fi Perot Joan.

³² Vegeu, per exemple, Jesús Villalmanzo, Jaime J. Chiner, *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, València, 1992, docs. 517, 518, 525, 527, 534, 543, 571, 619, etc. etc.

Apèndix A: edició del cicle satíric contra Bernat del Bosc

Manuscrits: poema I, València, Biblioteca universitària, ms. R-2804, f. 139; poemes II-V, Saragossa, Biblioteca universitària, ms. 210, ff. 106v-108v (abans 116v-118v).

Edicions: poema I, Ramon Miquel i Planas, *Obres de J. Roiç de Corella*, Barcelona, 1913, pp. 422-423; Joan Roís de Corella, *Obres completes*, I, *Obra profana*, ed. Jordi Carbonell, València, Clàssics Albatros, 1973, p. 46; Josep Almiñana, ed., *Obres de Joan Roiç de Corella*, València, Del Cenia al Segura, 1984-85, vol. II, p. 828; Tomàs Martínez, ob. cit., p. 53. – poemes II-V, Baselga, ob. cit., pp. 69-72; Auferil, ob. cit., pp. 312-15. – poemes II-III, Francesch Pelay Briz, *Lo llibre dels poetas. Cançoner de obras rimadas dels segles XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII y XVIII*, Barcelona, Salvador Manero, 1867, pp. 108 i 227-28. – poema V, Pedro Bach y Rita, *The Works of Pere Torroella, a Catalan Writer of the Fifteenth Century*, Nova York, Instituto de las Españas, 1930, p. 266.

I. JOAN ROÍS DE CORELLA: «In utroque iure gran doctor com somies» (RAO 154, 16)

- In utroque iure gran doctor, com somies;*
ad omne quare, respon en tots vicis;
in ignem aeternum, segons los indicis,
 ab passos cuitats endreces les vies;
 5 *in iniquitatibus t'engendrà el portaler,*
et in peccatis te concebé ta mare;
ante quam gallus tu reneguíst lo pare,
 despuix a Déu, per fer-te cavaller.
- En l'espital hauràs la sepultura,
 10 prop Sent Francesc, que està davant taverna;
 sobre lo cos, que de vi fón cisterna,
 estarà el mot d'una tal escriptura:
«Ego sum Bernat, de maldats tabernacle;
sicut equus et mulus vivint en mala vida,
 15 *per què en l'infern tinc l'ànima punida;*
 doncs, no espereu que faça algun miracle».
- Te cantaran *per requiem aeternam*
«Vae qui destruis», vaixell d'iniquitats,
«templum Dei!»; lo cos ple de pecats
 20 no hi entrarà, que se n'irà *in Gaennam.*
 Judes, Caïm, te vendran recibir;

diran cantant: «Veniu, renegador
dels òrdens sants, que vós sereu prior,
ab Lucifer, del nostre monestir».

- 25 *Consumptis carnibus*, tothom deu presumir
la tua pell, sens mudar la color,
ordre serà, ab tan gentil blanor
que sens adob se'n poran bé servir.

Rúbrica: dell mateix a bernal del bosch

Notes: 2 Potser cal esmenar «responen tos vicis», com proposa Martínez, ob. cit., p. 57, nota 22. 7 La cita bíblica remet a la negació de Pere i es relaciona amb l'apostasia (Mt. 26,30-35; Mc. 14,26-31; Lc. 22,31-39). Cf. Ferrera, v. 9. 9 Cf. Perot Joan, v. 8. 10 No crec necessari, com vol Martínez, ob. cit., pp. 57-58, situar aquest convent a València 14 Tob. 6,17; Martínez, ob. cit., p. 53, observa que aquesta cita, juntament amb la del v. 17, era usada per a la «condemna de les relacions purament sexuals» 17-19 Mc. 15,29 (cf. Martínez, ob. cit., p. 60). 20 *Gaennam*: 'infern' (Mt. 5,22, 29; Lc. 12,5; cf. Martínez, ob. cit., p. 59).

Esmenes: 17-18 inverteixo l'ordre d'aquests versos, d'acord amb el suggeriment de Martínez, ob. cit., p. 60.

II. FRANCESC FERRERA: «Aveu lexat ut re mi fa sol lla» (RAO 61a, 1)

- Aveu lexat ut re mi fa sol lla*
per enfingir de *¡ha cuerpo de Dios!*
vós, bon galant, mas sou dels de Caffà:
del qu'és detrás feu cara per a vós;
5 *et sinis es convertere*, Bernat,
cloeu los pits e alargau las faldas;
si no feu tal per axir de peccat
vós ne sentreu de fredas e de caldas.

- 10 *Ante quam gallus cantet* vós negàs,
amich, a Déu, lexant en la carrera;
diaca sou, qui us absol de tal cars
après penjàs l'àbit en la figuera?
Tornau, Bernat, al quirieleyson,
si victum et vestitum vós voleu,
e no us cureu d'atènyer Absalon,
que-l faristol se dol de vostre veu.

Rúbrica: ffrancesch farrera

Notes: 3 *Caffā*: potser es tracta de la ciutat de Caffa, a Crimea 5 El vers no s'entén; potser cal esmenar en «et finis est: convertere, Bernat!» 9 Cf. Roís de Corella, v. 7.

Esmenes: 11-12 inverteixo l'ordre dels versos 14 victum] vinctum *P*

Aparat paleogràfic: *Rúbrica:* farrera] la *a* final presenta morfologia anòmala 3 *caffa*] també podria llegir-s'hi *cassa*.

III. PEROT JOAN: «Dicatis qui us ha ginyat» (RAO 86, 1)

- Dicatis* qui us ha ginyat
de penyar en la figuera
aque'l àbit qui us fon dat
per saguir la vida clera.
5 Ja-veu pres bona carrera
per aver renegat Déu:
ça e lla vós maldereu,
mas en Xulfella fareu
la sepultura derrera.
- 10 *Si Deus est* veritat,
ja us veig ab la sobvesta
y ab tres coronas, Bernat,
damunt vostra folla testa;
e fent-vos sollemna festa
15 sereu posat en la scala:
del cantar serà gran tala,
que la vostra vida mala
bé mereix semblant tempesta.
- 20 Robas curtas e grans puntas
vos duran a l'espital;
seguir corts, festes ne yuntes
no u mana la daretal.
Caygut sou en cars papal
com a clerga regular;
25 vós morreu sens confessar,
car no u porà demanar
vostra cara de tabal.
- No us clameu de la fortuna,
Bernat, si us és desegal,

- 30 que vós leixàs ley per suna
 percassant-vos aquest mal.
 Ffóreu estat cardenal
 ho gran home-n dignitat;
 ara sou pobre robat,
- 35 e si us moriu bandegat
 del regna celestiall.
- No us remort la consciència
 de viure-n pecat mortall?
 Home de poca prudència,
- 40 merexedor de gran mall:
 cuydau tenir gran caball
 per saguir los fets d'amor?
 No m'o tingau a follor,
 car per ésser cantador
 prou sou grosser animall.

Rúbrica: perot johan

Notes: 1 *ginyat*: 'persuadit i induït amb enginy, amb paraules hàbils' (DCVB) 2-3
penyar l'hàbit en la figuera: «deixar de seguir la carrera eclesiàstica» (DCVB) 7
maidareu: 'us esforçareu, procurareu obtenir un resultat' (DCVB) 8 *Xullella*: presó
 eclesiàstica del bisbat de València; si hem de creure Perot Joan, Bernat del Bosc pertanyia
 a la seva jurisdicció 10-18 Segurament en aquesta cobla s'hi descriu una forma
 d'exhibició i tortura públiques per tal que el reu «cantés», és a dir, 'confessés' 15
scala: 'cadafal' o 'potro de tortura'; cfr. Du Cange, *Glossarium Mediae et Infimae*
Latinitatis, Graz, 1954, s.v. *scala*, §1. 16 *cantar*: 'declaració, confessió'; *tala*:
 «llàstima, motiu de dolor, de plànyer» (DCVB) 19 *puntas*: «teixit de malla que per un
 costat forma dents o porcions sortides, sien rodones, sien anguloses o d'altre dibuix»
 (DCVB) 20 Cf. Corella, v. 9 27 *tabal*: «timbal» (DCVB) 29 *desegual*:
 'excessiva' 30 *ley*: 'cristianisme'; *sunu*: «conjunt de preceptes islàmics que
 complementen i expliquen les normes jurídiques i religioses de l'Alcorà» (DCVB).

Esmenes: 7 ça] ca P

Aparat paleogràfic: 8 xullella] sobre la línia algú va anotar *a preso de bisbe* 23 copiat
 al final de l'estrofa pel copista, que va ordenar aquest v. i el següent mitjantçant lletres
 25 sens] la essa final és alta, contra la norma 30 suna] al marge algú va anotar *a ley de*
moro 37 consciencia] la essa sobreescrita sobre una altra lletra 44 per] afegit sobre la
 línia.

IV. DON DIEGO: «In illo tiempo pasado» (ID 3065)

- In illo tiempo pasado*
 clérigo érades vos
 e muy beneficiado
 en la sglesia de Dios,
 5 e quisiestes entre nós
 de ginet tomar officio.
 Más valría el beneficio
 que'l diable fazer servicio
 perdiendo l'alma hi'l cors.
- 10 *Non vidistis corporales*
 quando fuerdes a Deroça.
 Ya creciendo en tantos males
 vuestra vida será pocha.
 Si se vos tuerçe la bocha
 15 quedaréys gentil galán,
 avrés perdida l'affán
 e todos se reyrán
 de vuestra cabeça locha.
- 20 *Per quam regulam* portastes
 los cuentos de vuestra dona
 e las órdenes deixastes,
 ramatendo la corona?
 Ell Papa nunqua perdona
 a qui'n façe tan mal fetxo.
 25 Non vos sé yo otro provetxo
 salvo c'un día contretxo
 seréys de vuestra persona.

Rúbrica: don diego

Aparat paleogràfic: 3 beneficiado] *ci* sobre la línia 7-9 l'ordre d'aquests dos versos es
 trobava alterat i un corrector els va reordenar al marge 16 perdida] la *erra* sobre la
 línia.

V. PERE TORROELLA: «Videbunt la gran locura» (ID 3066)

Videbunt la gran locura
 que fizestes, sertamente,
 en deixar tanta folgura

- 5 por vida tan desplaiziente.
Vet qual estáys al presente:
no soys de Dios ne del mundo,
con el rostro rabicundo
y ell çezo no muy profundo,
segón pareçe a la gente.
- 10 *Si de vobis* s' enamora
alguna desventurada
pensar pued' la peccadora
que luego será olvidada,
que qui'n açi ha dexada
- 15 la fe de Nuestro Senyor
deixará quella d'amor,
car quien a Dios es traydor
sí sserá a su namorada.
- 20 *Credatis* mi buen conseyo:
tornáus a la clerecía,
que si us miráys al espeyo
vuestro gesto lo diría.
Bernat, dexat la porffia
- 25 d'aquestos negros amores;
vuestros cantos e tenores
empleat en dar lahores
a Dios e santa María.

Rúbrica: pere torrella

Èsmenes: 7 rostro] rosto *P* 9 pareçe a] pareçe *P* 12 pued'] puede *P* 13 scrá] ser'
P 18 sserá] sser' *P*

Aparat paleogràfic: 9 hi ha una línia horitzontal entre *pareçe* i *la gente* 13 hi ha un tret horitzontal entre *ser* i *oblidada*.

Apèndix B: edició de les cobles contra Joan Fajadell (RAO 0, 92)

Manuscrits: Saragossa, Biblioteca universitària, ms. 210, f. 108v, abans 118v (*P*); Barcelona, Biblioteca de l'Ateneu, ms. 1, f. 84v (*N*). Prenc *N* com a base, amb esmenes als vv. 2, 53 i 55.

Edicions: Baselga, ob. cit., p. 73; Ramon Aramon, *El cançoner de l'Ateneu*, Barcelona, proves d'impremta, p. 155; Riquer, «Coplas de la Panadera...», p. 443; Auferil, ob. cit., p. 317.

Ordenació de les cobles a *P*: 1, 2, 3, 6, 4, 7, 8.

Les cobles 2 i 4 estan afegides a *N* per un corrector.

- 5 No-m sé si s'és mon servell
 trasportat d'allà hon era,
 que no veig negun prevera
 que no-m semble Fajadell,
 no per grat que haja d'ell
 ne menys de sa vil manera,
 ans vos dich que-m merevell
 com lo vol tant Na Bruguera.
La panadera!
- 10 Ffortuna l'à fet muntar
 en avcr tal companyia,
 e si conaxens'avia
 se-n deguera estimar.
 E diu que la vol dexar
- 15 hi parlant l'à ga gaquida,
 e fa u que fóra servida
 sa vil carn d'una tripera.
La panadera!
- 20 Homanàs e de vil farga,
 bort fill no sab hom de qui,
 empatxe-s de borzaguí;
 mal hi diu la falda larga;
 com va lo camí embarga:
 ffang n'age lo carrer.
- 25 Com un mascarar farrer
 no li romp la cervellera?
La panadera!
- 30 Tot areu la claresia
 m'à comptat los seus mals actes,
 que no fa sino contractes
 de pura tacanyaria.
 Açò qui u comportaria?
 Sert, vos dich que poques gents;

- e-ncara se fa engüents
 35 per fer més que no poguera.
 La panadera!
- Ja stant infant petit
 ffeya vida reprovada,
 e per un saig fou punit,
 40 dant-li carçre a la privada.
 Tal fressa li n'ha restada
 que de luny sent hom pudor;
 mas fa u sa mala suor,
 qui put més que guinardera.
 45 *La panadera!*
- Ja passen fora de mida
 las mantides qu'ell sa forga,
 pensant que'b sa copagorga
 defenç sa dampnada vida.
 50 Si sa lengua fos partida
 cessaria lo mantir.
 Crech sos vicis fan venir
 subcidis ultra manera.
 La panadera!
- De tcmps en tcmps meresquera
 55 tal flota de bastonades
 q'un asclau li hagués dades
 com rabé en la carrera.
 Aprés dix que caygut era,
 60 però duu lo braç faxat.
 No crech q'un aze sforçat
 tal somada no duguera.
 La panadera!
- Lo malvat insindiari!
 65 Detestables curadors
 no basten de sas arrós
 dar compliment d'inventari.
 Papa, bisbe ni vicari
 no basten a castigar
 70 si no'l fas desgraduar;
 ja la cort seglar l'aspera.
 La panadera!

Rúbriques: maldit *N* obre ffeta per lo capella fagadell beneficiat en la çeu de barcelona *P*

Notes: 17 *tripera*: 'tripaire, persona que ven tripes' 21 interpreto 'té massa cura del borsegui', és a dir, de la «sabata alta fins al turmell o fins prop del genoll» (DCVB) 25 *mascarat*: 'brut de mascara' o bé 'emmascarat' 31 *tacanyaria*: «acció malèvola i enganyosa» (DCVB) 37-45 aquesta cobla presenta una estructura de rimes diferent a les altres, se n'aparta pel tema tractat en referir-se a la infantesa de Fajadell i manca a *P*, és probable, doncs, que l'estrofa no formés part de la versió primitiva 39 *saig*: 'oficial de la justícia' 40 *privada*: 'retret' 53 *subcidi*: «ajut, aportació feta a favor d'algú o d'alguna cosa» o bé «aportació pecuniària» (DCVB); interpreto el vers com 'beneficis extraordinaris' 64 *insindiari*: «que incencia» o, millor, «que excita passió amorosa» (DCVB).

A *P* el poema fou afegit posteriorment a tres columnes per una altra mà, aprofitant la part inferior del foli. La cisalla ha escapat les primeres paraules de cada vers de les dues primeres cobles a *P*, i la octava cobla, escrita a línia tirada al marge inferior

Variants: 1 no-m] *mutilat P* 2 trasportat] spostat *N* ...asportat *P*, mutilades les primeres lletres | d'allà] de lla *P* 3 ...r no *P*, mutilades les primeres lletres | veig] veigh *P* 4 ...ue no-m *P*, mutilades les primeres | fajadell] ffagadell *P* 5 no] *mutilat P* | haja] tingua *P* 6 ne] *mutilat P* | vil] vill *P* 7 ...s vos *P*, mutilades les primeres lletres 8 com lo vol tant] ...] comport de *P*, mutilades les primeres lletres 9 la] *mutilat P* 10 ...rtuna *P*, mutilades les primeres lletres 11 ...n aver *P*, mutilades les primeres lletres | tal] tall *P* 12 e] *mutilat P* | conaxens'avia] conaxenç'avia *P* 13 ...en *P*, mutilades les primeres lletres | estimar] stimar *P* 14 e] *mutilat P* 15 p(ar)lant] ...perlant *P*, i mutilades les primeres lletres | ga gaquida] ya jaquida *P* 16 fa] ...ffa *P*, i mutilades les primeres lletres | fora] ffora *P* 17 sa] ...a *P*, mutilada la primera lletra | vil] vill *P* 18 ...a panadera *P*, mutilada-la primera lletra 19 homanas e de vil] homenot e d'avoll *P* 20 fill no sab hom de] e fill de no se *P* 21 empatxes de borzagui] vol portar ell borsaqui *P* 22 mal hi] mala y *P* 23 com] con *P* | embarga] enbarga *P* 24 ffang n'age] ffastigh n'aja *P* 25 com] con *P* | mascarar farrer] mesquerat fferer *P* 26 li] li-n *P* | cervellera] servelera *P* 28 areu] arreu *P* | claresia] clerecia *P* 29 los] lo *P* 30 fa] ffa *P* | contractes] centractes *P* 33 poques] poquas *P* 34 se fa engüents] mes se fanngents *P* 35 fer] ffer *P* 37-45 *om. P* 46 passen fora] passan ffora *P* 47 mantides] mantidas *P* | forga] forja *P* 48 pensant que'b sa copagorga] pensa qu'ab la copagorja *P* 49 defenç] deffenç *P* 50 si] com *P* | fos partida] ffos perdida *P* 51 cessaria lo mantir] no sessaria-l mentir *P* 52 crech sos] los seus *P* 53 subcidis] subsidis *P* | ultra] d'ultra *N* 55 de temps] de temp *N* 56-57 *P* inverteix l'ordre 56 bastonades] bastonadas *P* 57 q'un asclau li hagues dades] un sclau li agues dadas *P* 59 apres dix] escusas *P* 60 pero duu lo braç] mas portava-l bras *P* 61 no crech] *om. P* | q'un aze] que un assa *P* 62 tal somada no duquera] de tall fanga no hiquera *P* 64 a la meva còpia de *P* aquest vers és ilegible 65 detestables curadors] detestable criminos *P* 66 no basten] qui pora *P* | sas arros] ses erros *P* 67-72 mutilats per la cisella a *P*

Aparat paleogràfic: *Rúbrica*: obre] a *P* hi ha una lletra ratllada al final 1 a *N* el corrector va afegir una *a* al marge 2 spostat] a *N* el corrector sobreescrivi sobre raspat

3 prevera] a *P* l'*a* sembla correcció 7 vos dich que m] vos *dich* sobreescrit a *N* pel corrector; la nasal de *que m* afegida pel corrector 8 a *P* raspat després de *na* 10-18 cobla afegida pel corrector de *N* al marge; una *b* a l'inici del primer vers 19 a *N* el corrector va afegir una *c* al marge 28-36 cobla afegida pel corrector de *N* al marge, i una *d* a l'inici del primer vers 35 se fa engüents] sobreescrit pel corrector de *N* 37 a *N* el corrector va afegir una *e* al marge 46 a *N* el corrector va afegir *ff* al marge | *N* llegia *cert ja...* i el corrector va ratllar *cert* | de] afegit pel corrector de *N* sobre la línia 47 forga] potser l'*a* és corregida 55 a *N* el corrector va afegir una *g* al marge | en temps] segons Auferil, a *N* la *s* està afegida 64 a *N* el corrector va afegir una *h* al marge.